

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЙМЕНИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ СЛОВА ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ СОЦІАТИВНОЇ СЕМАНТИКИ

У статті розглянуто прийменникові еквіваленти слова як крос-лінгвістичний феномен. На прикладі еквівалентів слова польської та української мов, що належать до групи соціативної семантики, представлено семантичний опис прийменникових одиниць, який відкриває можливості для подальших контрастивних досліджень.

Ключові слова: прийменниковий еквівалент слова, план вираження, план змісту, структурно-семантичні властивості, соціативна семантика, функційні властивості, зіставний аспект.

Проблематика нарізнооформлених слів у загальному та слов'янському мовознавстві перебуває на стадії активного формування. Про це свідчать численні праці представників різних лінгвістичних шкіл і напрямів в українській та європейській славистиці (А. Лучик, М. Гроховський, Ч. Ляхур, Б. Мілевська, Т. Новак, Б. Травінські, Р. Новотна). Важливою стосовно цього виявляється проблема з'ясування сутності та змісту поняття «еквівалент слова», яке пов'язується з різноплановими одиницями проміжних ярусів мовних систем, що перебувають у статусі перехідних утворень.

Українські дослідники вважають, що це поняття виникло як результат пильного вивчення структурних одиниць мови – слова і словосполучення [5, с. 15]. У польському мовознавстві поява слів розчленованої будови пояснюється, передусім, експансією аналітичних конструкцій та інтелектуалізацією мови. Про це зазначається в низці статей Д. Бутлер [7, с. 72–80] та в монографії Я. Анусевича [9].

Незважаючи на різні погляди, терміноутворення, різні класифікації способів творення та інтерпретацію зазначеного явища, в українському й польському мовознавстві це поняття набуває статусу мовної категорії. На сучасному етапі в полоністиці дослідницький інтерес зосереджується на таких проблемах «одиниць, уподібнених слову», як принципи виокремлення в мовленнєвому потоці і в текстах різних стилів та принципи класифікації зазначених сполук за змістом і за способом творення тощо.

Серед праць, присвячених пошукам ефективних методик дослідження нарізнооформлених прийменників, слід виділити роботи польських лінгвістів Т. Новака [12] та Б. Травінські [14].

В україністиці еквіваленти слова як лексикалізовані сполуки впроваджуються в теорію мови А. Лучик. Дослідниця класифікувала нарізнооформлені одиниці за частинимовною належністю й опрацювала комплекс методів, здатних дослідити алгоритм утворення і виявити спільні та відмінні риси в структурі нарізнооформлених одиниць української і російської мов, що відкрило можливості здійснення всебічного комплексного аналізу подібних елементів у різних мовних системах.

Українським і польським ученим, які здійснювали дослідження еквівалентів слова в теоретичному плані, належить авторство словників тлумачного та перекладного плану: «Słownik przymków wtórnych» («Словник вторинних прийменників») Б. Мілевської (2003) [11], «Словарь эквивалентов слова» Р. Рогожникової [6], «Словник еквівалентів слова української мови» А. Лучик (2009), «Українсько-польський словник еквівалентів слова» (2011) та «Польсько-український словник еквівалентів слова» А. Лучик, О. Антонової (2013) [2].

Р. Рогожникова надала визначення одиницям, котрі увійшли до корпусу словника, згідно з яким це «зв'язані сполуки, що характеризуються стійкістю, єдністю значення, здебільшого постійного, незмінною формою. У мовленнєвому потоці становлять цілісну одиницю, мають один словесний наголос» [6, с. 4]. Це визначення А. Лучик доповнила важливою характеристикою, що стосується неморфологічного способу словотворення зазначених одиниць [3, с. 97]. Згідно з цим положенням службові частини мови об'єднуються з повнозначним словом або з функційним словом іншої частинимовної належності. У результаті такого об'єднання

повнозначні одиниці втрачають частиномовний статус і стають лише конкретизаторами, поширювачами значення службового слова, семантично невиразного. Водночас у сполученні з повнозначним компонентом службове слово стає повноправним або домінуючим елементом, який впливає на формування плану вираження і плану змісту, а також визначає вид синтагматичного зв'язку. Тому, на думку вченої, передусім мають бути досліджені особливості формування та будови таких сполук з метою інвентаризації та визначення місця в граматичних системах мов у статусі лексичних одиниць – еквівалентів слова.

У польському мовознавстві теж тривають пошуки відповідної дефініції, здатної відобразити специфіку і сутність слів розчленованої будови. Більшість дослідників у полоністиці послуговуються терміном «лексична одиниця», запропонованим А. Богуславським [9, с. 356] і визначеним М. Гроховським як «сполучення діакритичних елементів, що мають глобальне значення або мету і не підлягають семантичному розчленуванню на окремі елементи, становлячи субституційно-відкритий клас» [10, с. 84]. Наведене визначення стосується здебільшого семантичної цілості всіх фразеологічних єдностей.

Отже, проблема чіткого наукового підходу до вивчення морфологічних властивостей, лексичної та синтаксичної синтагматики нарізнооформлених одиниць, еквівалентних слову, в слов'янському мовознавстві і досі є **актуальною**. На сьогодні найменш дослідженими залишаються особливості форми вираження аналітичних слів, взаємодія форми з лексичною семантикою компонентів, що призводить до ускладнень виокремлення та лексикографічного опису.

З'ясовано, що нарізнооформлені одиниці потребують уточнення парадигматичних відношень, у які вони вступають з іншими еквівалентами слів та цілісними одиницями, та опрацювання принципів морфологічного перекладу лексичних одиниць зазначеного типу.

Але найгострішою виявилася проблема набуття статусу еквівалентів слова одиницями, які виконують службову функцію, зокрема прийменниками і сполучниками розчленованої будови, оскільки дотепер вони вважалися власне елементами синтаксичного рівня або граматичними фразеологізмами.

Пропонована стаття присвячена аналізу прийменникових еквівалентів слова (далі – прийменникові ЕС) польської мови, які, будучи нарізнооформленими, виявляють властивості слова, причому не тільки за наявністю лексичного

(глобального) значення, а й за особливостями плану вираження.

До структурного аналізу залучено зіставний аспект дослідження, який дає змогу виявити певні закономірності будови прийменникових ЕС польської мови на тлі української. Спостереження за функціонуванням прийменникових ЕС у польській та українській мовах засвідчують, що аналізовані одиниці виявляють великий ступінь близькості на лексичному рівні, проте наявні помітні відмінності у формальному вираженні, а це, як показали дослідження українських одиниць, здійснені А. Лучик [3; 4] і Л. Бутко [1], неодмінно відбивається на структуруванні внутрішньої організації елементів. Разом з тим прийменникові ЕС маніфестують індивідуальні значення і безпосередньо впливають на зміст висловлювання. Тому **метою** пропонуваного дослідження є взаємодія і взаємозв'язок форми і змісту прийменникових ЕС соціативної семантики в польській мові в порівнянні з прийменниковими ЕС української мови цієї семантичної групи.

Джерелами фактичного матеріалу є «Польсько-український словник еквівалентів слова» А. Лучик, О. Антонової (2013) [2], «Słownik przyimków wtórnych» Б. Мілевської (2003) [11], «Słownik współczesnego języka polskiego» (1996) [13].

Польські прийменникові ЕС здатні об'єднуватися в групи темпорального і просторового значення, каузативної, соціативної семантики, а також семантики уточнення.

Як мовне явище соціативність виражає дію, що виконується кількома суб'єктами чи об'єктами разом, спільними зусиллями. Саме такі елементи значень відбиваються в плані змісту прийменникових ЕС польської мови. Групу прийменникових ЕС соціативної семантики в досліджуваній мові представляють 10 лексикалізованих утворень, які складають дві мікрогрупи: спільних дій і супроводження. Виявлено двої трикомпонентні структури з різним функційно-стилістичним навантаженням.

Семантичний центр мікрогрупи спільних дій формують прийменникові ЕС синоніми *razem z*, *wspólnie z*, *współ z*, *łącznie z*. Соціативне значення експонує лексичний компонент, виражений прислівником, підсилюючи значення компонента, вираженого прийменником: *Noc spędził razem z Heleną siedząc na brzegu rzeki razem z gromadami pijanego chłopactwa* (H. Sienkiewicz); *Mieszkanie miała zapłacone za cały rok wówczas jeszcze gdy je wynajmowała* **wspólnie z** *Łukaszem* (S. Żeromski); *Każdy człowiek zarówno sam jak i* **współ z** *innymi*,

ma prawo na posiadanie własności (Z dokum.). Ілюстративний матеріал демонструє, що «колишні» повнозначні компоненти *razem, łącznie, wspólnie, wspólnie* перебувають у взаємозв'язку з прийменниковим елементом *z*, який вказує на співучасть в одній дії двох або більше осіб і предметів. Аналізовані прийменникові ЕС утворюють синонімічний ряд, вони є багатозначними, на синтагматичному рівні об'єднуються з іменниковим або займенниковим компонентом, не вимагаючи від них форми орудного відмінка.

В українській мові до групи прийменникових ЕС соціативної семантики входять прийменникові ЕС, що мають подібну структуру – «прислівник + прийменник»: *разом з (зі, із), спільно з (зі, із): Скільки муки прийняв Мамвій, що на трьох стало б, а вижив, не зламався і додому повернувся разом з братчиками-січовиками; Постановили скликати сход, були із Ліцинівки посланці – збалакалися, що сход відбудеться спільно з ліцинівцями та зеленоярцями* (А. Головка). Відмінності між цими структурами стосуються передовсім двох аналізованих мов.

Трикомпонентний прийменниковий ЕС у польській мові втілює значення аналізованої семантичної групи. Наприклад, структура *do spółki z*, яка в «Російсько-польському словнику» (1988) представлена як фразеологічна єдність, має стилістичне маркування – книжне. Проте аналізована сполука продуктивно функціонує як у розмовному мовленні, так і в мові преси: *Widzi pani – mówi – próbowałam rozmaitych zajęć. W małej kwaciarence sprzedawałam do spółki z przyjaciółką kwiaty* (Z czasopisma). *Związane to jednak z kosztowną budową rurociągu „South Stream”, który pobiegnie po dnu Morza Czarnego do Europy Południowej i będzie budowany do spółki z Gazpromem* (Z gazety).

В українській мові в такому ж статусі в словниках представлено прийменниковий комплекс з подібною будовою і значенням у *спільці з (зі, із): Михайло, сам неписьменний, держав у спільці з Іваном газету* (Л. Мартович).

Зважаючи на те, що контекстний аналіз виявляє подібність змістового плану польської та української сполук, які в системі досліджуваних мов характеризуються як загальноновживані, зіставлення їхнього плану вираження виявляє низку відмінностей. Однією з них є розгортання на синтагматичній осі, що починається з різних прийменникових елементів: прийменника *do* в польській мові і прийменника *у* в українській. Унаслідок цього однакові за значенням іменні компоненти мають різні граматичні показники

категорії відмінка (родового – в польській сполуки та місцевого – в українській). Лише закривають структуру однакові прийменникові елементи. З'ясування особливостей структури одиниць, що належать різним мовним системам, буде необхідним і корисним для врегулювання правописних норм еквівалентів ЕС споріднених мов.

У польській мові в незмінному вигляді відтворюються сполучення прийменників з іменниками, що вказують на спільні дії двох чи більше предметів – *we współpracy z* та *w sojuszu z*, до складу яких входять однакові прийменникові елементи, які виявляються синтагматичним обрамленням повнозначних компонентів: *Lepiej szukać rozwiązania we współpracy z organizacjami pozarządowymi niż na płaszczyźnie organów państwa, chociaż działanie musi iść w obu kierunkach* (Z dokum.); *Dlatego też nauczyciel przedszkola, we współpracy z rodzicami, powinien podjąć działania terapeutyczne z zakresu profilaktyki depresji* (Z czasopisma); *Po zwycięstwie pod Saratogą Francja przystąpiła do wojny w sojuszu z kolonistami* (L. Pastusiak). Поряд із вживанням сполук у прийменниковій функції в текстах різних стилів у польській мові фіксується їхнє вживання як вільних сполучень: *Co jest z tego w sojuszu z LSD? – Ta koalicja zahamowała ustrojowe reformy...* (Z gazety). Про високий потенціал позиціоналізації аналізованих прийменникових ЕС свідчить і те, що за граматичними показниками одиниця *we współpracy z* виявляє подібність із прийменниковими ЕС семантики відповідності *із zgodzie z*. А прийменниковий ЕС *w sojuszu z* за граматичними показниками іменного компонента об'єднується з прийменником каузальної семантики, напр. *w związku z*.

На тлі тотожності плану вираження чіткіше виявляються відмінності чи відтінки значень кожного з аналізованих прийменникових ЕС. З наведених спостережень можна зробити висновок щодо продуктивності творення ЕС саме за такою схемою: вона властива п'яти одиницям у системі досліджуваної мови.

Структурний аналіз прийменникових еквівалентів окремої мови оптимізує завдання перекладу прийменникових одиниць, яким властива складна форма вираження, оскільки такий аналіз у взаємозв'язку з різними видами дослідження змістового плану слугуватиме критерієм відповідності всіх елементів лексичних одиниць, що належать різним мовним системам. У «Словнику українських прийменників» А. Загнітка (2004) як вторинний прийменник представлена одиниця *в (у) парі з (із, зі): Може, є здібніші, але високі здібності не ходять в парі*

з *posлушливістю* й *вірністю* (П. Загребельний). Такий самий план вираження має і польська структура *w parze*, яка все частіше відтворюється в незмінному вигляді поза фразеологічною єдністю *iść (chodzić) w parze z czymś*, виконуючи прийменникову функцію: *Zachodzi powinność odnoszenia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości* (Z czasopisma). *Obserwacja w parze z matczyną intuicją* (Z gazety).

Семантику мікрогрупи супроводження втілюють польські прийменникові ЕС *w towarzystwie* і *w asyście*, вказуючи на особу чи предмет, які перебувають або пересуваються разом із ким-небудь: *Widziałem go w towarzystwie mojej siostry* (Rozm.); *Spacerowała w asyście dziobatego bladego pana, który lasił się do niej niby psiak i o coś natarczywie molestował* (W. Reymont). Носіями основних значень аналізованих утворень виступають іменникові компоненти *towarzystwo* і *asysta*, які розгортають семантику прийменникового ЕС на синтагматичній осі від прийменникового компонента *w*. На відміну від прийменникових ЕС, які в плані вираження містять соціативний прийменник *z*, зазначені структури здатні керувати родовим відмінком іменника. Семантично наповнені компоненти дають змогу виявити неоднорідність прийменникових ЕС у граматичному, семантичному та стилістичному аспектах. Варто зауважити, що в системі досліджуваної мови аналізовані прийменникові ЕС мають невизначену категорійну належність, але в різних контекстах виявляють властивості прийменника, так само як одиниці розчленованої будови, лексикографовані в прийменниковому статусі. Наприклад, одиниця *w towarzystwie* об'єднується на рівні структури з прийменниковими ЕС причини й уточнення *w następstwie*, *w imieniu*, *w gronie*. Прийменниковий ЕС *w asyście* об'єднується з прийменниковими ЕС семантики обмеження й уточнення, до складу яких входить іменниковий компонент із такими

самими граматичними показниками – місцевого відмінка, жіночого роду однини: *w drodze*, *w dziedzinie*, *w głębi*, *w sprawie*, *w sferze*. Українським аналогом польської одиниці *w towarzystwie* можуть бути українські прийменникові ЕС *у товаристві*, *у супроводі*, *в (у) гурмі*.

Досліджуваний матеріал за допомогою структурно-семантичного методу відкриває низку нових можливостей для теоретичних і аналітичних досліджень: встановлення закономірностей породження прийменникових ЕС як нового мовного знака, визначення граматичних параметрів та ступінь впливу на значення прийменникових ЕС, здійснення комплексного аналізу з метою якнайповнішої інвентаризації та опрацювання принципів лексикографічного опису тощо. Так, на прикладі прийменників соціативного значення польської та української мов встановлені найтипівіші структури, які мають однаковий ступінь продуктивності: двокомпонентні ЕС зі структурою «прислівник + прийменник», а також трикомпонентні прийменники, що мають структуру «прийменник + іменник + прийменник». Виявлено найпродуктивніший прийменниковий ЕС соціативної семантики – прийменник *z*, у ролі компонента, який закриває структуру і визначає вид синтагматичного зв'язку. Структурне утворення «прийменник + іменник», властиве більшості прийменникових ЕС польської мови, виявилось найменш продуктивним при утворенні прийменникових сполук соціативного значення. Спостереження за будовою українських відповідників польським ЕС доводить, що ступінь їхньої схожості коливається від деяких окремих незбігів до відмінностей більш загального характеру.

Вважаємо, що робота з лексичними одиницями, що набули прийменникового статусу, а також новим фактичним матеріалом, який не підлягав розгляду, дасть змогу чітко встановити параметри для лексикографічного опису прийменникових еквівалентів слова.

Список літератури

1. Бутко Л. Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Л. В. Бутко ; Кіровоградський держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2008. – 20 с.
2. Лучик А. Польсько-український словник еквівалентів слова / А. Лучик, О. Антонова, І. Дубровська ; відп. ред. А. Лучик. – К. : Український мовно-інформаційний фонд НАН України ; Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2013. – 243 с.
3. Лучик А. Природа і статус еквівалентів слова у мовній системі / А. Лучик // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 95–99.
4. Лучик А. Проблема перехідних явищ у мовних системах / А. Лучик // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. / МОН України, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.Сковороди ; [за заг. ред. Л. А. Лисиченко]. – Харків : [б. в.], 2007. – Вип. 22. – С. 26–31.
5. Мейзерська І. Прийменники української мови в лексикографічному висвітленні : [монографія] / І. Мейзерська. – Одеса : Астропринт, 2012. – 253 с.
6. Рогожнікова Р. Словарь эквивалентов слова / Р. Рогожнікова. – М. : Русский язык, 1991. – 256 с.
7. Anusiewicz J. Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim : monografia / J. Anusiewicz. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wyd., 1978. – 321 s.
8. Bogusławski A. O zasadach rejestracji jednostek języka / A. Bogusławski // Poradnik Językowy. – 1976. – Zeszyt 8. – S. 356–364.

9. Butler D. Semantyka a składnia w związkach wyrazowych. Ekspansja konstrukcji analitycznych / D. Butler // Poradnik Językowy. – 1967. – Zeszyt 1 (246). – S. 6–19.
10. Grochowski M. Zarys leksykologii i leksykografii Zagadnienia synchroniczne / M. Grochowski. – Toruń : Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1982. – S. 23–27.
11. Milewska B. Słownik przyimków wtórnych / B. Milewska. – Gdańsk : Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2003. – 291 s.
12. Nowak T. Przyimki lokatywno-inkluzyjne we współczesnym języku polskim w głębi, w obrębie, w środku, we wnętrzu / T. Nowak // Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. – Katowice : Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2008. – 153 s.
13. Słownik współczesnego języka polskiego / red. Bogusław Dunaj. – Warszawa : Wilga, 1996. – 1440 s.
14. Trawinski B. A New Application for Raising in HPSG: Complex Prepositions / Beata Trawinski // Proceedings of FG The 8th Conference of Formal Grammar / Gerhard Jäger, Paola Monachesi, Gerald Penn, and Shuly Wintner (Eds.). – Vienna : CSLI Publications, 2003. – P. 163–175.

O. Antonova

STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS OF RESEARCH OF THE PREPOSITIONAL WORD EQUIVALENTS IN THE POLISH LANGUAGE

This paper investigates structural aspects of sociative prepositional word equivalents in Polish and Ukrainian. We have thereby seen that their treatment and description in monolingual and bilingual dictionaries is highly problematic. Based on lexicographic works, contrastive analysis is done in order to compare the form of expression, the inner structure, and the functional-stylistic nature of the prepositional word equivalents consisting of several components.

*The subject of the work focused on such Polish prepositional word equivalents as **razem z**, **wspólnie z**, **wespół z**, **łącznie z**, **w parze z**, **do spółki z**, **we współpracy z**, **wsojuszu z**, **w towarzystwie** and **w asyście** (together with, in unity with, in cahoots with, in cooperation with, in alliance with, in company with).*

Referring to the research procedures proposed in the Ukrainian linguistic literature, the attempt was made to define the lexical and grammar status of the entries in question. We then used semantic description based on modelling the plan of expression of the studied units.

*We suggest that the analysed sociative Polish prepositional word combinations **razem z**, **wspólnie z**, **wespół z**, **łącznie z** have the same compositional structure as their Ukrainian equivalents **разом з (зі, із)** and **спільно з (зі, із)**. However, we observe differences between the structural elements, the lexical components, and the grammar markers of Polish prepositional units **do spółki z**, **w towarzystwie**, **w asyście** and Ukrainian lexical entries of sociative semantics **у спільні з (зі, із)**, **у супроводі**.*

This approach has the following advantage: the dictionary user can easily find the preposition in the list of entries, and there is no need to search for the preposition within the often lengthy and complicated entry for the abstract noun or adverb. It is obvious that the entries under the study should be labelled as prepositional word equivalents.

Keywords: prepositional word equivalents, structural and semantic properties, sociative semantics, functional properties, contrastive aspect.

Матеріал надійшов 09.11.2015